

სამოქალაქო აღზრდა, მოსწავლეთა თვითმმართველობა, შეგნებული დისციპლინისა და ნებისყოფის აღზრდა დიმიტრი უზნაძის პედაგოგიურ ნააზრევში

სოფიო ფანჩულიძე
განათლების აკადემიური დოქტორი
აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ქ. ქუთაისი, თამარ მეფის ქ. №59

ანოტაცია:

სტატიაში საუბარია დიმიტრი უზნაძის მიერ თითქმის ასი წლის წინ აღწერილ იმ მომავლის სკოლაზე, რომლის დამკვიდრება დღესაც აქტუალურია. ხაზს ვუსვამთ და ვასაბუთებთ, რომ როგორც თეორიის, ისე პრაქტიკული გამოცდილების დონეზე დემოკრატიული სკოლის უპირატესობა ცხადია. ხაზს ვუსვამთ დიმიტრი უზნაძის კონცეფციას აღზრდის სოციალური ასპექტის თაობაზე და მოგვყავს პრაქტიკული მაგალითები «სინათლის» სკოლის სისტემაში მის მიერ დანერგილი მოსწავლეთა «თვითმმართველობის», «თავისუფალი გაკვეთილებისა»- და « თავისუფალი თამაშის» უპირატესობის შესახებ.

საკვანძო სიტყვები: სოციალური აღზრდა, ცოცხალი პრაქტიკა, შეგნებული დისციპლინა, ბავშვის ნებისყოფა.

მომავლის სკოლა, რომლის მიზანი მოქალაქეობრივად განწყობილი ხასიათის აღზრდა იქნება, აუცილებლად ბევრს იფიქრებს სასკოლო ცხოვრებაში იმ მჩქეფარე პრაქტიკულ საქმიანობაზე, რომელიც დღენიადაგ აღძრავს ბავშვებში თვითმოქმედებას, ინიციატივას, შეუპოვრობას. არსებითია არა შეხედულებათა წრის შეთვისება, არამედ ხასიათისა და ნებისყოფის სამოქალაქო წრთობა. ეს მიზანი კი შეიძლება განხორციელდეს სასკოლო ცხოვრების პრაქტიკაში.

დიმიტრი უზნაძის აზრით, „სკოლა ხომ პატარა სახელმწიფოა და ამ სახელმწიფოს მოქალაქენი მისი აღსაზრდელები არიან. დაე, სკოლა დემოკრატიულად იყოს მოწყობილი. დაე, მისი მართვა, არსებითად, მოსწავლეთა ხელში გადავიდეს. მართვის ცოცხალი პრაქტიკა გამოაწრთობს მოაზრდი თაობის მოქალაქეობრივ ხასიათს. იგი განავითარებს ბავშვებში მთლიანის ინტერესების მნიშვნელობისა და საერთო საქმისათვის პიროვნების შეზღუდვის აუცილებლობის შეგნებას“ [1. გვ. 50].

მისი მმართველობა არსებით მომენტებში უნდა მოექცეს ბავშვთა ხელში. „მმართველობის ცოცხალი პრაქტიკა გააკაჟებს მოაზრდი თაობის მოქალაქეობრივ ხასიათს, ის განუვითარებს ბავშვებს მთელის ინტერესის მნიშვნელობის ცნობიერებას, პიროვნების თვით შემოზღუდვის აუცილებლობას ზოგადის გულისათვის, დაწესებულების გულისათვის, რომლის დროებით ნაწილად და მოქმედების პირად ისინი არიან. ბავშვის ცხოვრებაში ეს ჩაყრის იმის საფუძველს, რომ შემთხვევითი და წარმავალი არსებობს იმისათვის, რომ დააფუძნოს და განავითაროს მუდმივი და გარდაუვალი, რომ პრიმატი არის არა პირადისეული, რომელიც თავის არსში

შემთხვევითია, არამედ საზოგადოებრივი, რომელიც გარდაუვალი, მუდმივი და აუცილებელია“ [1. გვ. 52].

დიმიტრი უზნაძემ „სინათლის“ საზოგადოების სკოლაში შემოიღო სკოლის თვითმმართველობა. მასში პირველ ხანებში სასწავლებლის მეთვალყურეობა დავალებული ჰქონდა სპეციალურად არჩეულ მოსწავლეს. იგი დასვენების დროს თვალყურს ადევნებდა წესრიგს, დილით იღებდა და გაკვეთილების შემდეგ ისტუმრებდა სახლში ამხანაგებს. ბავშვებს აჩვენებდა კლასში მორიგეობის წესებს, სასწავლო ნივთების მოვლას და სხვა. კლასში იყო კიდევ ცალკე მეთვალყურე. იწვევდნენ სხდომებს და მოსწავლეთა შორის კლასის მეთვალყურეთა მეშვეობით ხდებოდა გამგეობის დადგენილებების განხორციელება.

სწორედ დღევანდელი, 21-ე საუკუნის, სკოლის მიზანს აღწერდა თითქმის 100 წლის წინ დიმიტრი უზნაძე. დემოკრატიის, განათლებისა და სკოლის, როგორც საზოგადოებრივი ინსტიტუტის ურთიერთკავშირის შესახებ სამეცნიერო დისკუსია საუკუნეზე მეტი ხნისაა. როგორც თეორიის, ისე პრაქტიკული გამოცდილების დონეზე, დემოკრატიული სკოლის უპირატესობა ცხადია. აღნიშნულ უპირატესობას დღეს უფრო თვალსაჩინოს ხდის დემოკრატიულ ღირებულებებზე დაფუძნებული სამოქალაქო საზოგადოების იდეის ფართოდ გავრცელება მსოფლიოში. „დემოკრატიულად ორგანიზებული სახელმწიფო ესწრაფვის აღზარდოს არა მარტო პიროვნება, არამედ პირველყოფლისა მოქალაქე, ამიტომ ახალგაზრდა თაობის მოქალაქეობრივი აღზრდის საკითხი სახალხო განათლების სისტემის უმნიშვნელოვანესი საკითხია. პედაგოგიურ პრაქტიკასა და ლიტერატურაში ამჟამად ამ საკითხზე ენერგიული სჯა-ბაასია გაჩაღებული. უდავოა, რომ დემოკრატია დაინტერესებულია შეგნებულ მოქალაქეთა აღზრდით, რომლებსაც უნარი ექნებათ შემოქმედებითად ჩაერიონ სახელმწიფოს ცხოვრების განვითარების პროცესში. მაგრამ რა საშუალებები აქვს სახალხო სკოლას ამ მნიშვნელოვანი მიზნის განსახორციელებლად? პირველყოფლისა, აუცილებელია მივცეთ ბავშვებს ცოდნის გარკვეული რაოდენობა მოცემულ საკითხზე; სახალხო სკოლის პროგრამაში გათვალისწინებული უნდა იყოს ეს მოსაზრება, მაგრამ ეს არ არის მთავარი. არსებითია არა შეხედულებათა წრის შეთვისება, არამედ ხასიათისა და ნებისყოფის სამოქალაქო წრთობა. დაე, სკოლა დემოკრატიულად იყოს მოწყობილი, დაე, მისი მართვა, არსებითად, მოსწავლეთა ხელში გადავიდეს. მართვის ცოცხალი პრაქტიკა გამოაწრთობს მოზარდი თაობის მოქალაქეობრივ ხასიათს, იგი განავითარებს ბავშვებში მთლიანი ინტერესების მნიშვნელობის და საერთო საქმისათვის პიროვნების შეზღუდვის აუცილებლობის შეგნებას. [1. გვ. 50].

თვითმმართველობის შემოღება არის მოქალაქეობრივი გრძნობების აღზრდის უმნიშვნელოვანესი საშუალება. დღეს თუ თანამედროვე სკოლა, მისი ხელმძღვანელები დროისა და ძალების უდიდეს ნაწილს ხარჯავენ სასწავლო პროგრამებისა და სწავლების მეთოდების დამუშავებაზე, მომავლის სკოლა, რომლის მიზანი მოქალაქეობრივად განწყობილი ხასიათის აღზრდა იქნება, აუცილებლად ბევრს იფიქრებს სასკოლო ცხოვრებაში მჩქეფარე პრაქტიკულ საქმიანობაზე, რომელიც დღენიადაგ აღძრავს ბავშვებში თვით მოქმედებას, ინიციატივას, შეუპოვრობას. ყოველივეს შეფერილი იქნება საერთო საქმისადმი სამსახურის სურვილით, მუდმივი და წარუვალი შექმნის მზაობის შეგნებით.

სკოლის დღევანდელი მდგომარეობის გასააზრებლად ვცადოთ, პასუხი გავცეთ რამდენიმე არსებით კითხვას: 1. საით ისწრაფვის ჩვენი საზოგადოება? „ჩვენ, საქართველოს მოქალაქენი, რომელთა ურყევი ნებაა, დავამკვიდროთ დემოკრატიული საზოგადოებრივი წეს–წყობილება, ეკონომიკური თავისუფლება, სოციალური და სამართლებრივი სახელმწიფო, უზრუნველყოფით ადამიანის საყოველთაოდ აღიარებული უფლებანი და თავისუფლებანი, განვამტკიცოთ სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობა და სხვა ხალხებთან მშვიდობიანი ურთიერთობა.. [2. გვ. 4]. ცხადია, რომ დემოკრატია დაინტერესებულია აღზრდით შეგნებულ მოქალაქეთა, რომლებსაც უნარი ექნებათ, შემოქმედებითად ჩაერიონ სახელმწიფოს ცხოვრების განვითარების პროცესში.

2. რას ელის ჩვენი საზოგადოება სკოლისგან? საქართველოში ზოგადი განათლების სისტემა მიზნად ისახავს, შექმნას ხელსაყრელი პირობები ეროვნული და ზოგადსაკაცობრიო ღირებულებების მატარებელი თავისუფალი პიროვნების ჩამოყალიბებისათვის. ამასთან ერთად, განათლების სისტემა უვითარებს მოზარდს გონებრივ და ფიზიკურ უნარ–ჩვევებს, აძლევს საჭირო ცოდნას, ამკვიდრებს ჯანსაღი ცხოვრების წესს, მოსწავლეებს უყალიბებს ლიბერალურ და დემოკრატიულ ღირებულებებზე დამყარებულ სამოქალაქო ცნობიერებას და ეხმარება მათ ოჯახის, საზოგადოების და სახელმწიფოს წინაშე საკუთარ უფლება–მოვალეობების გაცნობიერებაში. ხოლო მოსწავლეების, მათი მშობლების, მასწავლებლების, დირექციისა თუ გარემომცველი საზოგადოების აქტიური მონაწილეობა განაპირობებს მიზნების მიღწევის ხარისხსა და წარმატებულობას.

3. რა არის სამოქალაქო საზოგადოება? ეს არის „ორგანიზებული საზოგადოებრივი ცხოვრების სფერო, რომელიც ნებაყოფლობითია, თვითწარმოქმნიანია, თვითგანვითარებადია, სახელმწიფოსგან ავტონომიურია და შეკრულია საკანონმდებლო წესრიგთან გაზიარებულ წესთა ერთობლიობით“ [3. გვ. 18]. ჩვენი აზრით, სწორედ, ასეთი საზოგადოება ამკვიდრებს დემოკრატიულ წეს–წყობილებას, რაც ჩვენი, საქართველოს მოქალაქეების ურყევი ნებაა წარმოადგენს.

4. როგორ ავითარებს დღეს სკოლა სამოქალაქო საზოგადოებას?

ამ კითხვაზე პასუხის გასაცემად მოვიშველიებთ 2010 წელს ჩატარებულ პირველი ეროვნული კვლევის შედეგებს, რომელიც საქართველოს შეფასების ასოციაციამ ჩაატარა, სამოქალაქო განათლების და პედაგოგთა გადამზადების პროგრამის ფარგლებში, რომელსაც PH iInternational (პროექტი „ჰარმონია“), ამერიკის შეერთებული შტატების საერთაშორისო განვითარების სააგენტოს (USAID) დაფინანსებით ახორციელებს. კვლევის მიზანი იყო საქართველოში სასკოლო სამოქალაქო განათლების მდგომარეობისა და მის მიმართ დამოკიდებულების შესწავლა.

კვლევის დაგეგმვის (მიზანი, შერჩევა, მეთოდოლოგია, ინსტრუმენტები და ა.შ.) მონაცემების ინტერპრეტაციისა და შედეგების ანალიზის ეტაპებზე აქტიურად მონაწილეობდნენ პროგრამის ადმინისტრაციის (PN iInternational), პარტნიორი ორგანიზაციის ტრენინგებისა და კონსულტაციის ცენტრისა და პროგრამის სასწავლო გეგმებისა და დამხმარე მასალების ჯგუფის წევრები. (ნინო გვარამიძე, ნინო ერემაშვილი, მაკა კორძაძე, ნინო მიწიშვილი, გიორგი გახელაძე და ლევან ახვლედიანი).

კვლევის სრული ანგარიში გამოქვეყნდა პროგრამის ფარგლებში შექმნილ სამოქალაქო განათლების ვებ–გვერდზე: www.civics.ge საინტერესო იყო მისი გარკვევა,

თუ რა დამოკიდებულება აქვთ სამოქალაქო განათლების საგნისადმი სხვადასხვა კლასის მოსწავლეებს, მშობლებს, საგნის მასწავლებლებს, არასამთავრობო ორგანიზაციებისა და ადგილობრივი თვითმმართველობების წარმომადგენლებს.

ანკეტურ გამოკითხვაში მონაწილეობა მიიღეს დედაქალაქისა და საქართველოს 9 რეგიონის 51 საჯარო სკოლის მეათე-მეთორმეტე კლასების მოსწავლეებმა. გამოკითხა 1633 რესპონდენტი.

თვისობრივი კვლევის სამიზნე ჯგუფებად შეირჩა რესპონდენტთა ოთხი კატეგორია, კერძოდ, (1) სამოქალაქო განათლების საგნის მასწავლებლები, (2) არასამთავრობო ორგანიზაციების წარმომადგენლები, (3) ადგილობრივი თვითმმართველობის ორგანოების წარმომადგენლები, (4) მოსწავლეთა მშობლები. თვისობრივი კვლევა ფოკუს – ჯგუფების მეშვეობით განხორციელდა. ქვეყნის მასშტაბით 33 ფოკუს – ჯგუფი გამოიკითხა (ამათგან, 11 – მასწავლებლების, 9 – არასამთავრობო ორგანიზაციების, 10 – ადგილობრივი თვითმმართველობების, 6 – მშობლების). გამოკითხვაში მონაწილეობა მიიღო 272 ადამიანი.

როგორც ჩატარებული კვლევის შედეგები გვიჩვენებს, მოსწავლეთა უდიდესი უმრავლესობა (79,1%) მიიჩნევს, რომ სამოქალაქო განათლების საგნის სწავლებას საქართველოს სკოლებში საჭიროა. როგორც მოსწავლეთა, ასევე, თვისობრივი კვლევის ფარგლებში გამოკითხულ სხვადასხვა კატეგორიის რესპონდენტთა აზრით, სამოქალაქო განათლების გაკვეთილები ხელს უწყობს მოსწავლეთა ღირსეულად და აქტიურ მოქალაქეებად ჩამოყალიბებას. ამასთან მოსწავლეთა უდიდეს უმრავლესობას სამოქალაქო განათლების საგანს საინტერესოდ მიიჩნევს.

რამდენად საჭიროა სამოქალაქო განათლების საგანი სხვადასხვა კლასის მოსწავლეთა აზრით? უწყობს თუ არა ხელს სამოქალაქო განათლების საგანი მოსწავლის აქტიურ მოქალაქედ ჩამოყალიბებას? (როგორია სამოქალაქო განათლების სწავლების ხარისხი?)

სამოქალაქო განათლების საგნის სწავლების ხარისხით კმაყოფილია გამოკითხულ მოსწავლეთა ნახევარი. თვისობრივი კვლევის ფარგლებში გამოკითხულ რესპონდენტთა დიდმა ნაწილმა ვერ შეძლო სამოქალაქო განათლების საგნის სწავლების ეფექტიანობის შეფასება, რადგან ის შედარებით ახალი შეტანილია ეროვნულ სასწავლო გეგმაში (სამოქალაქო განათლების, როგორც ეროვნული სასწავლო გეგმის ნაწილის, სავალდებულო სწავლება 2006–2007 სასწავლო წლიდან დაიწყო). მათი აზრით, გასული დრო არ იძლევა ცალსახა დასკვნების გაკეთების შესაძლებლობას. თვისობრივი კვლევის ფარგლებში გამოკითხულ რესპონდენტთა მხოლოდ მცირე ნაწილი აცხადებს, რომ სამოქალაქო განათლების საგანი ეფექტიანად ისწავლება. ამგვარ განწყობას, ძირითადად, განაპირობებს ის გარემოება, რომ აღნიშნული საგნის საკითხები არ ბარდება ერთიან ეროვნულ გამოცდებზე. როგორია მოსწავლეთა სამოქალაქო მზაობის შეფასება და სამოქალაქო ინიციატივების განხორციელების პირობები?

გამოკითხულ მოსწავლეთა 64,6% აცხადებს, რომ პრაქტიკულად არ გამოუყენებია სამოქალაქო განათლების საგანში მიღებული ცოდნა, თუმცა მიღებული ცოდნის პრაქტიკაში გამოყენების საილუსტრაციოდ მოსწავლეთა მიერ მოყვანილი მაგალითები, როგორც წესი, ძალზე ზოგადი ხასიათისაა და, შესაბამისად, არ ასახავს რაიმე კონკრეტულ სამოქალაქო აქტივობას ან სხვა ხასიათის აქტივობის მაგალითს წარმოადგენს. ამასთან, მოსწავლეთა მხოლოდ 29.2% აცხადებს მზადყოფნას,

მონაწილეობა მიიღოს პოლიტიკური ხასიათის სამოქალაქო აქტივობებში, მაშინ, როდესაც რესპონდენტთა 52,3%-ს ამგვარ აქტივობებში მონაწილეობის სურვილი არ აქვს. მოსწავლეთა მიერ სამოქალაქო განათლების გაკვეთილებზე მიღებული ცოდნის სკოლაში გამოყენება როგორც რაოდენობრივი, ასევე თვისობრივი კვლევის შედეგები გვიჩვენებს, რომ მოსწავლეთა მიერ სამოქალაქო განათლების გაკვეთილებზე მიღებული ცოდნის სკოლაშივე გამოყენების შესაძლებლობა და სიხშირე მაღალი არ არის. გამოკითხულ მოსწავლეთა მხოლოდ მესამედი მიიჩნევს, რომ სასკოლო გარემო სამოქალაქო განათლების საგნის ფარგლებში მიღებული ცოდნის სკოლაშივე გამოყენების შესაძლებლობას იძლევა. 44,6% –ის აზრით კი ეს მეტნაკლებად არის შესაძლებელი სკოლის ფარგლებში. ამის შესაძლებლობას გამორიცხავს რესპონდენტთა 12,5%.

სკოლაში გადაწყვეტილებების მიღების დროს გათვალისწინებულია თუ არა მოსწავლეთა აზრი?

სხვადასხვა კატეგორიის რესპონდენტები აღნიშნავენ, რომ საქართველოში მეტნაკლებად არის შესაძლებელი მოსწავლეთა მიერ სამოქალაქო განათლების გაკვეთილებზე მიღებული ცოდნის რეალიზება. რაოდენობრივმა კვლევამ აჩვენა, რომ მოსწავლეთა დიდ უმრავლესობას (86,5%) არ დაუგეგმავს საკუთარი ინიციატივით სამოქალაქო აქტივობები, გამოკითხულთა მხოლოდ 13,5%-მა უპასუხა დადებითად კითხვას.

უნდა აღინიშნოს, რომ ჩატარებული კვლევების მეშვეობით შეიძლება შეფასდეს, თუ რამდენად არის მზად თავად სკოლა ამისათვის, რომ მოსწავლემ საკუთარ სკოლაშივე გამოიყენოს გაკვეთილებზე მიღებული ცოდნა; რამდენად ეძლევა მას საშუალება, მიიღოს მონაწილეობა სკოლის თვითმმართველობაში. როგორი სკოლა სჭირდება სამოქალაქო საზოგადოებას? ამ კითხვაზე პასუხები განათლების მეცნიერების ორ უდიდეს წარმომადგენელს აქვს გაცემული ჯ. დიუის და დ. უზნაძეს.

დ. უზნაძის მიხედვით, „დემოკრატიის შესახებ პროგრესული განათლების ფილოსოფია გულისხმობს გამოცდილების, გამოცდილებით და გამოცდილებისათვის განათლებას“ [4. გვ. 38]. „ნებისყოფის აღზრდა სოციალურსა და მოქალაქეობრივი აღზრდის სფეროში უნდა იყოს გადატანილი.“

ამრიგად, დიმიტრი უზნაძის აზრით, სამოქალაქო საზოგადოების წევრების გამოწრთობა მხოლოდ დემოკრატიული და თვითმმართველი სკოლის ცხოვრებაში, ყოველდღიურ სასკოლო პრაქტიკაში ხდება. მისი შეხედულებით: „თვითმმართველობის შემოღება არის მოქალაქეობრივი გრძნობების აღზრდის უმნიშვნელოვანესი საშუალება. დღეს თუ თანამედროვე სკოლა, მისი ხელმძღვანელები დროისა და ძალების უდიდეს ნაწილს ხარჯავენ სასწავლო პროგრამებისა და სასწავლო მეთოდების დამუშავებაზე, მომავლის სკოლა, რომლის მიზანი მოქალაქეობრივად განწყობილი ხასიათის აღზრდა იქნება, აუცილებლად ბევრს იფიქრებს სასკოლო ცხოვრებაში მჩქეფარე პრაქტიკულ საქმიანობაზე, რომელიც დღენიადაგ აღძრავს ბავშვებში თვითმოქმედებას, ინიციატივას, შეუპოვრობას. ყოველივე ეს შეფერილი იქნება საერთო საქმისადმი სამსახურის სურვილით, მუდმივი და წარუვალის შექმნის მზაობის შეგნებით“ [5. გვ. 387-388]. ამრიგად დიმიტრი უზნაძის პედაგოგიურ კონცეფციას აღზრდის სოციალური ასპექტი შეადგენს: „სკოლა ცხოვრების, ცხოვრებისათვის და ცხოვრების მიერ ნაშენი“. აქტუალობის თეორია მოქმედების

თეორია და ადამიანში ნებისყოფის პრიმატობის იდეას ემყარება. პრაქტიკულადაც „სინათლის“ სკოლის სისტემაში, დ. უზნაძემ ყველაფერი გააკეთა იმისათვის, რომ ბავშვის ნებისყოფის გაშლისა და აქტივობის თავისუფალი აღზრდისათვის შესაფერისი პირობა შექმნა; ამ მოსაზრებით დანერგვა სკოლაში მოსწავლეთა „თვითმმართველობა“, „თავისუფალი გაკვეთილები“, „თავისუფალი თამაში“ და სხვა. ამასთანავე სკოლის რეორგანიზაციის პროგრამასაც იგი ამ აქტიური, შემოქმედი, ნებისყოფით აღჭურვილი ადამიანისა და მოქალაქის იდეის მიხედვით აყალიბებდა. „სკოლა უნდა პასუხობდეს ცხოვრებისეულ მოთხოვნილებებს, იგი თავის აღსაზრდელებს ცხოვრებისათვის უნდა ამზადებდეს“ [5. გვ. 380].

გამოყენებული ლიტერატურა

1. უზნაძე დ. სკოლის რეფორმების შესახებ, ჟურნალი «სკოლა და ცხოვრება», №5; საქართველოს კონსტიტუცია, პრეამბულა, 1995 წ.;
2. Larry Diamond, Toward Democracy Consolidation, Journal of Democracy, v5, &3, 1994.;
3. ზოგადი განათლების ეროვნული მიზნები, თბილისი 2004წ.;
4. უზნაძე დ. «სინათლის» საზოგადოების ქალთა სასწავლებლის 1915-1916 სასწავლო წლის ანგარიში.